

MIEGANTI SODIETĖ

Skaitydamas vieno tautos šviesuolio raštus, prisimenu, kaip jisai su širdgėla rašė: paėmė vienas apsišvietęs XIX a. pabaigos žmogus sodietę mergaitę į žmonas, manė ir tąją apšviesiąs, praprusinsiąs, iki mokslingo „stono” pakelsiąs...ir kas gi išėjo? Ogi vos tik jis imdavo jai išguldinėti meno istoriją ir pasakoti apie kultūros stebuklus, toji ima ir užmiega.

Tatai nereikštų, kad sodiečiai apskritai yra tamsus ir netrokštantis apšvietos sluoksnis: juk iš lietuviško kaimo (lietuviško miesto taigi ilgai neturėjome) išėjo daug inteligentų, ne veltui ten triūsė daraktoriai, knygnešiai ir caro valdžios draudžiamų knygų perrašinėtojai. Prisiminkime dargi įvairius keistuolius ir originalus, kurių pilna kaimiškoji lietuvių literatūra – nuo V. Krėvės raganiaus beigi bedievio iki A. Vienuolio astronomo Šmukštaro. Pagaliau ir žodis „sodietis” jau senokai transformavosi į „valstietį”, jungiantį kelėtą visiškai priešingų reikšmių – valsčiaus gyventoją (stambesnį ir smulkesnį ūkininką) ir bežemį, išnaudojamą nuskriaustąjį. Šios dvi reikšmių samplaiškos gyvybingos iki šiol (visai neseniai dar egzistavo politinė partija „valstiečiai liaudininkai”, kurios pavadinimą šiuolaikiniame kontekste šviesaus atminimo profesorė Vanda Zaborskaitė laikė grynai anachronizmu). Ir jos kuria ne tik politinę ir socialinę, bet ir savotišką kultūrinę potekstę.

O kaipgi tai susiję su miegančia sodiete?.. Ogi taip, kad socializmas, kurio viena iš kilniųjų užduočių buvo išsprusinti visą liaudį (na, bent kad šioji išmokytų skaityti, nes spauda socialistinėje santvarkoje buvo viena galingiausių ideologinių masinės manipuliacijos priemonių), šiuo atžvilgiu patyrė fiasko. Nes visgi egzistuoja paprasta taisyklė: galima dirbtinai lyginti luomus ir sluoksnius, bet jie vis tiek niekada nebus lygūs. To nepadarė nei socializmas, nei kapitalizmas, nei demokratija, nei totalitarizmas, pasitelkdami ir skirtingas, ir panašias priemones.

Niekur nedingo ir „miegantys sodiečiai”. Galima netgi išskirti šį sluoksnį kaip vieną iš dominuojančių (gana ryškiai jo nuotaikas apibūdina rinkimų rezultatai, ypač kai Seime ar vyriausybėje matai politiką, kurį ir tegalėjo išrinkti „miegantys sodiečiai”, nes žmogus, kuris moka ne tik skaityti, bet ir suvokia, ką skaito, tam nebūtų ryžsis).

Kultūros atžvilgiu tai irgi simptomiška. Socializmo metu sodiečius mokė skaityti ir rašyti, kitaip tariant, prusino, o kapitalizmo sąlygomis, pasirodo, to ir nereikia. Šiam sluoksniui šiuo metu užtenka viso to, kas vadinama turgaus ir prekybos centrų etika ir estetika: televizijos, bulvarinės spaudos ir masinių renginių, vienas iš kurių, be abejo, yra kultūringas „apsišopinimas”. Jeigu tokiame žmogui netyčia į rankas patektų knyga, jam, ko gero, neliktų nieko kito, kaip užmigti. (Nors būna ir išimčių – anava viena sodietė, nepavykus tapti *Olialia* pupyte, po to – dainininke, netyčia, beveik kad atsitiktinai perskaitė vieną knygą, tada nusprendė rašyti romanus ir jau vieną išleido.)

Kažin, ką darė šviesuolis, sodžiaus mergaitei saldžiai užknarkus?.. Rovėsi plaukus nuo galvos?.. O gal – baisu net pagalvoti – ją prikėlė?.. Man atrodo, ne. Veikiausiai atsiduso, pasiėmė knygą ir, švelnaus knarkimo liūliuojamas, įniko skaityti apie dorėnines graikų kolonas.

Taigi ir šiandien, kai demokratinė santvarka itin ryškiai vėl išskyrė luomus, niekais paversdama socializmo pastangas juos sulyginti, kaip kritinė masė, regis, pamažu vėl formuojasi „sodiečiai”. Gyvybingi, veržlūs, įgyvendinantys savo materialines svajones be didelių skrupulų – tikra priešingybė nuskurdusiems, „bežemiams” „valstiečiams”, kurie, jei tik pasitaiko proga (rinkimai ar mitingai), pasistengia išreikšti savo klasinę neapykantą.

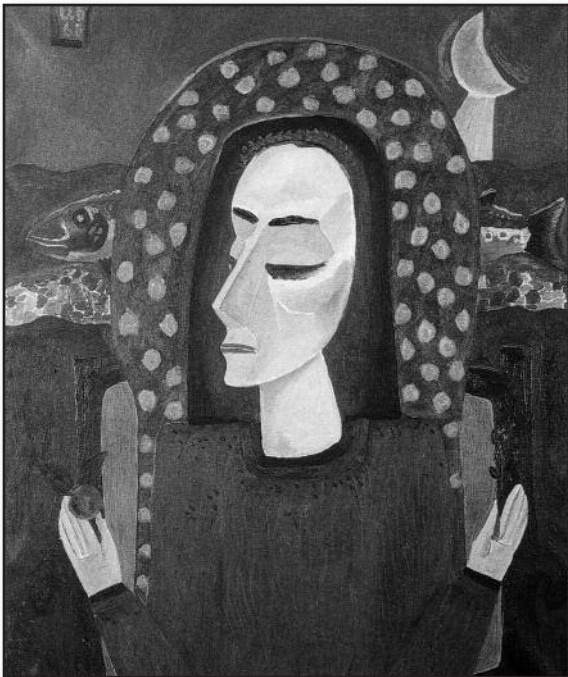
Ir šviesuolio nereiktų labai idealizuoti. Jis irgi ne iš kažį kur atsirado, o iš vieno šių sluoksnių. (Aristokratijos, kaip luomo, lietuviai neturi). Tik kodėl tas šviesuolis nenori miegoti, aš nežinau. Tai klausimas, vertas Hamleto monologo.

Antanas Bežemis

Kitame numeryje:

- A. Motuzas. Katalikiška vasara
- 1941 m. birželio 14 d. tremčiai atminti
- A. Dambrauskas. Viskas praeina

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Mergaitė ir žuvis, 1969 Leonardas Gutas

Tikra istorija

praėjusią savaitę
iš namų pabėgo
kaimynų mergaitė
be batų
tik vilnonėmis kojinėmis
šilko šaliu
ir margu austiniu sijonu

jos ieškojo visą naktį
prie Nemuno
senamiesčio lūšnynuose
turčių kvartaluose
už aukštų tvorų
pro kurias nieko nesimato
surado
prie Žilinsko paveikslų galerijos skulptūros
kur stovi nuogas žmogus

ji buvo nusimetusi šalį
nusitraukusi kojines
tarsi norėdama pasidalinti šiluma
šaltą rudenį su skulptūra

tik paskui
į jos ligos istoriją
raudonu rašalu
įrašė dvasios ligą

bet aš tuo netikiu

Stanislovas Abromavičius

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Antanas Bežemis. Mieganti sodietė
- 2-as psl. Aldona Žemaitytė. Po to, kai viskas praėjo (II)
- 3-as psl. Jonas Kalinauskas. Eilėraščiai
- 4-as psl. Algis Vaškevičius. Kraštiečių darbai Sūduvos krašte
- 5-as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Kauno ir Paryžiaus
- 6-as psl. Barbora Pelėda. Penkiolika arklių už romaną
- 7-as psl. Perpetua Dumšienė. Visa atnaujinti kalnuose

Po to, kai viskas praėjo

Antanui Dambrauskui – 100

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Tęsinys. Pradžia 2011 m. gegužės 28 d. „Kultūroje“

Gegužės 22-osios, 1948 metų didžiojo trėmimo į Sibirą 63-osioms metinėms atminti išvakarėse, LTV surengė koncertą „Misija Sibiras“. Reto santūrumo, gal net rūstoka programa, kurią vedė Neringa Skrudupaitė ir Vytautas Juozapaitis. Padainavus žinomiems dainininkams ir ansambliams, buvo rodomi filmuoti epizodai iš kasmetinių jaunimo ekspedicijų į Sibirą taigos glūdumose ieškoti apleistų prosenelių ir senelių palaidojimo vietų ir tas kapinaites sutvarkyti. Jaunimo ekspedicijų tikslas: atkovoti iš taigos keletą arba keliolika į žemę smengančių kapelių, pastatyti naujus kryžius vietoj sutrūnijusių, supuvusių ir nuvirtusių ant žemės. Jaunuoliai per visą ekspedicijos laiką buvo kupini entuziazmo, nors kartais juos, pristigusius vandens, kankindavo troškulys, jie vos pavilkdavo kojas per nesibaigiančius brūzgynus ir išdžiūvusias pelkes, kandžiojo uodai ir jautė begalinį nuovargį, kai pečius slėgė vis sunkėjančios kuprinės... Jie tvarkė kapus, filmavo retus susitikimus su kaimuose dar išlikusiais lietuviais tremtiniais arba jų palikuonimis, nepanorusiais grįžti į Tėvynę. Šie, nors ir nemokėjo lietuviškai, suprasdami ar atsimindami vos vieną kitą žodį iš vaikystės, kai kalbėdavosi su tėvais, graudinosi, vis kartodami: *zemliaki, zemliaki*. Tai reiškia – *žemiečiai*. Žodis *tautiečiai* jau buvo jiems svetimas ir nesuprantamas. Jie buvo pamiršę tėvų kalbą, gyvenimo vargai sudiržino jų širdis, bet netikėtai juose prabudavo genetinė atmintis, pažadinta jaunų žygeivių iš Lietuvos.

O visų nuostabiausia buvo klausytis „Misija Sibiras“ dalyvių pasakojimų ir išpūdžių iš ekspedicijos. Visi kaip vienas kartojo, kad ekspedicijų metu jiems atsidavė kitos patirtys, vertusios permąstyti vertybes ir kitaip suvokti gyvenimo prasmę, patriotizmą, pagarbą istorijai. Jie patys sakėsi nesą tas stereotipinis jaunimas, rodomas laikraščiuose, žurnalų puslapiuose ir televizijų kanaluose. Kaip džiaugtųsi tą videofilimą žiūrėdamas Antanas Dambrauskas, kuris dar užgriebė keletą metų Nepriklausomybės, regėjo Atgimimo stebuklą. Tik štai jau keletą metų ilsisi Ratnyčios kapinėse, o siela tikriausiai palaimingai klajoja po Rojaus sodus.

Grįžtu į pradžią, kai pirmoje savo pasakojimo dalyje vertėją, rašytoją ir mokytoją Antaną Dambrauską po suėmimo 1945 m. ir kelionės į Sibiro lagerius palikau viename jų – Čeliabinske, o paskui Kopeiske. 1949 m. vasario pabaigoje mažai darbinus, anot Balio Sruogos – „klipatas“ (šis terminas rašytojo sugalvotas, rašant „Dievų mišką“), rusišku žargonu tariant, „dochodiagas“, iš Kopeisko lagerio pervežė į Spaską, esantį apie 40 km nuo Karagandos. Tai buvo katorginis spec. lageris, į kurį atgabendavo invalidus ir nepajėgiančius dirbti, bet juos vis tiek varė į vario rūdos kasyklas. „Didžiuma lagerio pareigūnų visur sadistai arba su aiškiais sadisto polinkiais, – rašo A. Dambrauskas knygoje „Viskas praeina“. Ir papasakoja apie tradicinę darbo dieną. „Statėme užtvanką. Mūsų užduotis buvo paprasta: būti anksti ryte nuvarytiems ir visą dieną pakinkytiems į neštuvus ar pririštiems prie kirtiklio, lopetos arba plūktuvo. Kas nebuvo pririštas

prie neštuvų, tas žemę kirtio, bėrė į neštuvus ar atneštą ir išbertą plūkė geležiniais plūktuvais. Pietų niekas nedavė, kas turėjo nuo pusryčių pasilikęs gabalėlį duonos, galėjo užkasti. Kas turėjo machorkos – rūkė. Po pusvalandžio vėl tolydinis judesys ligi septintos vakaro. Rytais šalčio būdavo 10–15 laipsnių. Vėliau įdienodavo, darėsi šlapia ir glumu. Autuvas permirkdavo, kojos sušlapdavo. Darbovietės vidury stovėjo iš akmenų suresta būdelė. Joje sėdėjo vyresnysis nadziratelis (prižiūrėtojas – A. Ž.) Novgorodovas, baisiai nekenčias kalinių sadistas. Jis pro langelį seka, ar kas nestabtelės. Stabtelėsi pavargęs – tuoj šaukia ir lopetkočiu, ‘čerenkom’ audžia tau per galvą, per pečius ir

kur pakliūva. Audžia apsiputojęs.”

Daug teko perskaityti politinių kalinių („zekų“) ir tremtinių knygų – atsiminimų. Bet tokios reljefiškos, be sentimentalumo, o su tylios ironijos ar sarkazmo doze, kaip A. Dambrausko, – išvis yra reta. O koks spalvingumas lagerininkų (išskyrus beteisius „zekus“) laipsnių, pradedant „nadzirateliais“. Daugiausia tai „pridurkai“ – kriminalistai, kurie būdavo ir barakų vyresnieji, „pridurkų“ pasiuntinukai „šestiorkos“, darbų skirstytojai „nariadčikai“ ir kitokie „pareigūnai“, kurie, kaip rašo Dambrauskas, „joja žmogaus sprandu ir apsiputoję ryja nuvogtą jo geriausią kąsnėlį. Išipenėjusiems dykūnams reikėjo ir moterų. O moterų zonoje mėgėjų taip pat nestigo. ‘Pridurkų’ paprašyti, prižiūrėtojai ir jų įleisdavo. Moterų zonos nadziratėlės, radusios dyką lovą, pakeldavo triukšmą, ir prasidėdavo medžioklė. Taip išsirikiavę mus skaičiuodami ir neskaičiuodami laikydavo ištisas valandas, kol surasdavo ‘nusikaltėlę’. Kadangi vyrų ir moterų apranga buvo vienoda, kartais liepdavo nusiimti kepures. Tik iš galvos atpažindavo, kas moteris: ne taip trumpai kirpta... Sugadintas nakties poilsis, pristidenta šaltyje, kurgi nebus apmaudu.”

Daug cituoju iš „Viskas praeina“ todėl, kad greta Dalios Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“ ši knyga literatūrine prasme yra viena stipriausių tarp politinių kalinių ir tremtinių knygų.

Iš Spasko ir Olžeraso lagerių gyvenimo šykščiais, bet įsimintiniais potėpiais knygoje nupiešta daug lietuvių inteligentų, sutiktų tuose lageriuose; tarp jų ir inžinierius Vytautas Graičiūnas, aktorės Unės Babickaitės vyras, ant lovos galo pasikoręs ligozinėje paklodės ar rankšluosčio atraiza. „O gyvenimą taip baigė tikriausiai iš nevilties, kuri pagauna kalinį, kai šalimais nėra tvirtadvasio šviesaus žmogaus ir kai nemoki guostis tikėjimu ir malda. Su Dievu niekada nesi vienišas”, – taip mano A. Dambrauskas, šį savo įsitikinimą ne vieną sykį išbandęs savo gyvenimu lageriuose. Olžerase jis sutiko auksinių rankų stalių, žemaitį Bronių Kučį, taip pat senus pažįstamus, tapusius jo bičiuliais, Antaną Miškinį ir Antaną Kučingį. Pasakojimas apie Kauno operos solistą primarijų A. Kučingį Olžeraso lageryje yra vertas atskiros publikacijos, nes muzikologai tik užuominom aptarė šį dainininko gyvenimo tarpsnį.

Paleistas iš lagerio į tremtį Kazachstane, A. Dambrauskas juokaudamas rašo išvykęs „savanoriškai“: „Atidaviau visa, ką turėjau valdiška: čiužinio maišą, paklodę su antklode, šimtasiūlę. Pasilikau sau bušlą, nes išvažiuojančiam abiejų apsivilkimų neduodavo: arba šimtasiūlę, arba bušlą. Bušaltas didesnis, vis bus šilčiau Sibiro žiemą.” Vaziavo Dambrauskas į konkrečią vietą su tikslu. Spaske jis neakivaizdžiai susipažino su moterų skyriuje kalinčia Aleksandra Bogušaitė, vienuole, kuri per tardymus Raseiniuose susilaužė stuburą ir abi kojas, šokdama iš trečio aukšto, kai tardytojas norėjo ją išprievartauti. Mirtinai sužalota Aleksandra išgyveno ir per Kauno, Vilniaus kalėjimus, kentėdama baisius skausmus, ant ramentų, buvo išgabenta į Sibiro lagerius. Pateko ir į katorginį Spasko lagerį, bet kaip invalidė buvo atleista nuo katorginių darbų.

Su Aleksandra, nepaprastai tyros ir kilnios sielos žmogumi, Dambrauskas ėmė susirašinėti laiškais, kai Aleksandra-Vaidilutė buvo ištremta į Karagandos srities Oskarovkos rajoną. Ten dirbo tokiam „Muzikiniame kombinate“, kuris gamino šaškes, kėdes, mandolinas ir dombras. Tremtinių kolonija toje gyvenvietėje buvo marga: lietuviai, estai, vokiečiai... Dambrauskas ir Bogušaitė įsikūrė dviejų kambarėlių lūšnelėje už kombinato aptvaro. 1956 m. gavęs leidimą grįžti į Lietuvą, Antanas Dambrauskas Karagandos milicijos viršininko paprašė, kad drauge su juo išleistų ir invalidę Aleksandrą, kuri buvo reikalinga nuolatinės globos. Papulkininkis buvo žmoniš-

Aleksandra Bogušaitė-Dambrauskienė

Aleksandros Bogušaitės išsiuvinėtas kilimėlis, davęs pavadinimą A. Dambrausko knygai

JONAS KALINAUSKAS • EILĖRAŠČIAI

— — pasakyk kad tai netiesa
negalėjo man taip nutikti
tik ne man
viskas netikra?

vakar čia stovėjo
suoliukas po obelimi
žydinčia

gėlių puodas
nusvirusios žiedų kekės
dabar

tik juodos uogos šeivamedžio
saujoj sutrinu

mano tai kraujas
mano tai mintys

negaliu atgal sugrįžti
į žydinčias pievas
už drobės

nudažytos saulėlydžio
kitas pasaulis

ir vėjas
atūžęs iš anapus
yra netikras

jis atneša peteliškę
ir prilipina prie seno laikraščio
su karo kronikom
pulkų puolimu ir išsidėstymu
bet to karo dar nebuvo
nėra ašarų kurias buvau išverkęs
vartydamas akmenis
ieškodamas šaltinio

iš kurio buvau gėręs tada
pasakyk man netiesą
kurią vėjas galėtų neštis atgal — — —

* * *

— — vabalai vabaliukai
šuršuoelėliai alkani kodėl
ištinka juodas vabalas toks didelis
blizgančiu liežuviu
vis dažniau mano mintyse

tiesiog ant žemės
po numestais rūbais
po batu be kulno
užančiuose

ir gal ant to galo
koks tai ženklas
miegaliau

iš viešųjų gyvenimo sutemų

gal tai yra prabangi
mano fobijų palyda
arkliai supintais karčiais karios
degančiais žibintais

juodieji

renkasi pasitarimams
kartais užklumpu

netikėtai uždegęs žiburį
tariasi

ūsus krutindami vis dar
išslapstę oficialius dokumentus
kratos orderius pasiklausymų išrašus — — —

* * *

— — apie verksmą
kai verkimas nesiseka
bet jis verkė be garso

taip gailiai
begarsiais miškais ir pievomis

bitėmis ir
sudaužytais moliniais balandžiais

jis verkė valandą
savaitę mėnesį ir metus

verkė visą amžinybę
vėliau

2011 m. Poezijos pavasario laureatas Jonas Kalinauskas, šį vardą pelnęs už eilėraščių knygą „Plunksnų plėšytojos“ (Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla). A. Aleksandravičiaus nuotr.

verkė virš jo
balandžiais nutūpusios
karklo šakos
ir paskutinės pakalnutės
rūgščiomis šaknimis

ir žmogus
netyčia ėjęs pro šalį
pravirko
pirštais čiupdamas žemę
nebylių kalba — — —

GEGUŽVAIKIAI

— — kiekvieną pavasarį
neprasitardamos niekam
jokiais ženklais neragindamos
vidinių atsakymų

neišsiduodamos
slenka į gretimą

baltalksnių miškelį
rinkti gegučių kiaušinių

lipa į medžius

pasikaisę padurkus
su pintinėlėmis iš karnų

lipa į baltalksnius
tyliai

dengdamos veidus skarelėmis
vieną po kito išvagia

margus gegučių kiaušinius
pilnas kraiteles
apsidairydamos

nešasi namo vogčiomis
apdraskytom blauzdom

įvynioja kiekvieną kiaušinėį
į spalvotą cukierkų popierių

šventiniam Velykų stalui
tada

iki išnaktų sėdi mėnuliui sėlinant
prie pintinėlių

prisimindamos baltuosius jungtelių kambarius
išperi gegužiukus

ir paleidžia lakstyti
dar mažus

po miškų kaimelį
kurio nėra žemėlapiuose
tik atmintyje

prieš jonines jos
trapūs lyg lukštas šešėliai

gegutėms kukuojant išnyksta

o tuo tarpu
kaimas pilnas erzelio

bėginėja strazdanotais veidais

gegužvaikiai

tyrinėdami uoliai
išnykusio kamo kiemuos

krepšeliai be lauktuvių
iš airijos londono
— hic sunt leones —

vištų lesyklas

vieną kitą kurpalį
nesupuvusį ir nesuėstą
per badmečius

jau kokius du šimtus caro metų
kitų vienatves ir visų
šventųjų gyvenimus

paskui nuklysta
į gražiąją kaimo pievą

lenkiasi juodbruvei žolei
neragavusiai dalgio

ir šmirinėdami
kažkur išsilaksto — — —

* * *

— — — po padais jaučiu
dūminių pirkių šiaudus ir vandenį
užgriautuos šulinius

tą pačią rupūžę po slenkščiu
ji vienintelė saugo ramybę
ir kurkia

pratisą sutartinę
išleisdama iš nasrų ikrelius
kurių akutėse

dešimtys kitų akelių atsikartoja
po mano padais joja žirgai
ir didieji kunigaikščiai

štai vaidila
prieina prie akmens
iškelia ėriuką aukštai

bet tuo metu pravažiuoja
paskutinis tuščias troleibusas į parką
tarsi vaiduoklis

jau šitoje pusėje į nežinią
nes nežinia iš kur bus atvažiuavęs
be jokių gatvių kelių ir elektros

žibintuose miega ramiai

tik šikšnosparniai
kurie mato abi puses

vaikas pravirksta

tarp laukiančiųjų
visi atsigręžia

išpažįsta tikrovę bet išgalvotais veidais — — —

Kraštiečių darbai amžiams sugrįžo į gimtąjį Sūduvos kraštą

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Gegužės pabaigoje, kai tradiciškai švenčiamos Sūduvos krašto sostinės Marijampolės dienos, miesto dailės galerijoje rengiamos iškiliausių iš čia kilusių menininkų darbų parodos. Šiomet ši paroda buvo ypatinga ir skirta trijų garsių menininkų jubiliejams.

Dina Budginas, gimusi Marijampolėje 1941 metais, vos trejų metų su tėvais pasitraukė iš Lietuvos. 1950 metais ji atsidūrė Bostone, po to 11 metų gyveno Massachusettso valstijoje, o vėliau persikėlė į Pietų Kaliforniją. Kovo mėnesį ji atšventė savo 70-metį ir ta proga Nevada City esančioje meno galerijoje surengta jos aliejinės tapybos bei karnavalinių kaukių paroda. 2008 metais D. Budginas pirmą kartą lankėsi Lietuvoje ir gimtojoje Marijampolėje, jos darbų paroda buvo surengta Vilniaus „Arkos“ galerijoje ir Marijampolės kultūros centre. Šiam meno židiniui tada ji padovanojo du savo išpūdingus paveikslus, kurie dabar ir rodomi naujojoje parodoje.

Šiomet sausį buvo minimos ir pasaulinio garso fotografo Izraelio Bidermano, žinomo Izio vardu, 100-osios gimimo metinės. Apie šį menininką jau rašyta „Draugo“ kultūrinuose puslapiuose. Visi šie metai Lietuvoje paskelbti Izio metais, tad jam skirti renginiai, parodos, susitikimai vyksta įvairiuose Lietuvos miestuose – jo kūryba pristatyta ne tik gimtojoje Marijampolėje, bet ir Vilniuje, Kaune, ruošiamas vakaras Panevėžyje. Naujojoje parodoje lankytojai gali pamatyti dvi I. Bidermano sukurtas nuotraukas, kurias gimtajam menininko miestui padovanojo Paryžiuje gyvenantis jo sūnus Manuelis Bidermanas.

O pati didžiausia ekspozicijos dalis skirta kitai labai garsiai kraštietei dailininkei Juzei Katiliūtei (1916–2009), gimusiai Marijampolės apskrityje, Igliaukos miestelyje. Dar 2008 metais dailininkės valia daugiau nei 40 jos tapybos darbų buvo parvežta į Marijampolę, o dabar čia sugrįžo dar 58 jos drobės, taip pat asmeniniai daiktai. Šie darbai persiūsti vykdam J. Katiliūtės testamentą, kurio vykdytoja dailininkė skyrė savo seserį, Amerikos Connecticuto valstijos Hartfordo mieste gyvenančią Albiną Katiliūtę-Janus. Dailininkės brolis Viktoras Katilius (1910–1993) buvo rašytojas, išgarsėjęs originaliais modernistiniais kūrinių, praėjęs Jakutijos lagerių siaubą ir buvęs nepageidautinas sovietinėje Lietuvoje.

Dailininkės darbų kolekciją į Lietuvą atlydėjo dvi kadencijas generaliniu Lietuvos Respublikos konsulu Šveicarijoje dirbęs Erikas Petrikas ir Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė

Jūratė Caspersen. Kartu atvyko ir Sąjūdžio metraštininke vadinama visuomenės veikėja Angonita Rupšytė, kuri nemažai metų susirašinėjo su Ženevoje gyvenusia menininke ir parodos atidarymo metu paskaitė kai kurių jos laiškus ištraukas.

E. Petrikis sakė, kad visų švelniai „Juzyte“ vadinta dailininkė daug žinojo apie jos gimtąjį Marijampolės kraštą, labai džiaugėsi, kad dalis jos kūrinių sugrįžo į gimtinę. 2003 metais Jungtinių Tautų atstovybėje Ženevoje buvo parengta plati buvusio J. Katiliūtės vyro, garsaus menininko skulptoriaus Gabrieliaus Stanulio, savo skulptūromis išpuošusio visą Ženevą, ir jos pačios darbų paroda.

„Dailininkė labai nenorėjo važiuoti į tos parodos atidarymą, ilgai atsikalbinėjo, skundėsi prasta sveikata. Vis dėlto paskutinę minutę nusileido įkalbinėjimams, aš ją nuvežiau į tą parodą, jai ten viskas patiko, o sugrįžus į namus išlipdama iš mašinos ji pasakė žodžius, kurių iki šiol neužmiršau – ‘tu žinai, aš vėl noriu tapyti’”, – prisiminė buvęs generalinis konsulas.

J. Caspersen, Šveicarijoje Lietuvių Bendruomenės pirmininkė, taip pat nemažai bendravo su Juzė Katiliūte, kuri netrumpą laiką buvo pati vyriausia bendruomenės narė. Kartu buvo švenčiamos šventės, minimi įvairūs renginiai.

„60 metų dailininkė gyveno svetimame krašte ir visada norėjo grįžti į gimtąją Igliauką, Marijampolę. Jos sielos kampelyje visada išliko šie namai, ir jokie gražiausi Alpių kalnai jų neišstūmė. Dailininkė visada, ir parodų Šveicarijoje, ir Amerikoje metu pabrėždavo, kad yra lietuvė, tuo didžiavosi. Dabar čia sugrįžo jos darbai, kartu sugrįžo ir asmeniniai

daiktai, tarp kurių – ir jos teptukai, jiems skirta vazelė, dažų maišyklė. Padėtas paskutinis taškas ilgame ir labai turiningame gyvenime, kuriame visko buvo labai daug”, – sakė J. Caspersen.

Į Marijampolę dabar sugrįžo ir pirmieji, 1949–1950 metais tapyti dailininkės paveikslai, kuriuose – tamsūs, niūrus medžiai. Jie tarsi atspindi tuometę J. Katiliūtės būseną, atsidūrus svetimame ir ne itin svetingame krašte. J. Katiliūtė, ką tik Vilniuje baigusi dailės akademiją, turėjo emigruoti, nes jos vyras G. Stanulis buvo ketverių metų mokėsis Italijoje, jėzuitų mokykloje, tad buvo aišku, kad naujai sovietinei valdžiai jis užklius. Jie išvyko 1944 metais, per Lenkiją, Vokietiją, Austriją po metų atsidūrė Šveicarijoje. Nakvoti tekdavo laukuose, miškuose ir net kapinėse. Būdavo akimirkų, kai atrodydavo, kad jau neišgyvens...

Vokietijoje, netoli Šveicarijos sienos abu dirbo vokiečių kunigo protestanto šeimoje, jai teko karves melžti, kitus sunkius darbus dirbti, kad galėtų išgyventi ir prasimaitinti. Šveicarai tada nebuvo draugiški pabėgėliams, stengėsi juos ištumti į kitas šalis, nes ten buvo daug tokių atvykusiųjų. Dailininkė atnaujino studijas Ženevos menų mokykloje, nors sekėsi labai sunkiai, teko verstis ir iš *Caritas* organizacijos pašalpų, ir iš mažų stipendijų.

J. Katiliūtė, norėdama pragyventi, ėmėsi tapyti šveicariškus laikrodžius, bet užsakovai pageidavo šviesių spalvų, o jai norėjosi tuos ištaipyti tamsiai. Net penkiolika metų teko laukti, kol gavo Šveicarijos pilietybę, nors daug kartų rašė prašymus įvairioms organizacijoms. Vis sulaukdavo atsakymų, kad pilietybės negaus, nes per daug bendrauja su

Į gimtinę sugrįžo ir menininkės darbo įrankiai – teptukai

svetimšaliais, t. y. ir su lietuviais, be to, šeima dar nėra priaugusi iki šveicariško mentaliteto ir nėra ekonomiškai susitvarkiusi, taigi neturtinga. Apie visa tai susirinkusiems taip pat papasakojo dabartinė Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė.

Šios 1952 metais įsikūrusios draugijos nare menininkė buvo kelis dešimtmečius. Kai prieš kečius metus žurnaliste Janina Irena Survilaitė išleido knygą apie šios draugijos narius ir Šveicarijos lietuvius „Alpių lietuviai“, net abejonių nekilo, kad jos viršelį turi papuošti būtent J. Katiliūtės portretas. Šią knygą kartu su dėže šveicariško šokolado Šveicarijos LB pirmininkė padovanojo J. Katiliūtės gimtinės dailės galerijos darbuotojams.

A. Rupšytė prisiminė, jog dailininkė labai daž-

Šį I. Bidermano darbą tėvo gimtinei dovanojo jo sūnus M. Bidermanas

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Jūratė Caspersen

D. Budginas į gimtinę buvo sugrįžusi 2008 metais

Ankstyvieji J. Katiliūtės darbai – niūrių spalvų, kurios atspindėjo jos tuometę būseną. Algio Vaškevičiaus nuotraukos

nai skambindavo ir dalindavosi prisiminimais apie Igliauką ir Marijampolę, apie mokslus Sūduvos krašte, apie savo dramatišką pasitraukimą emigracijon. Ji visada pasidžiaugdavo, kad jos tapybos darbai sugrįžo į gimtinę, kad čia juos mato ir gali įvertinti kraštiečiai.

Per daugelį metų keitėsi ir dailininkės kūryba, joje atsirado daugiau šviesių spalvų, J. Katiliūtė buvo vadinama „magiškų peizažų dailininke“, dailės kritikai pastebėjo jos darbų spalvingumą ir originalumą, vadino ją apčiuopiamo ir neapčiuopiamo pasaulio dailininke. 1994 metais Lietuvos dailės muziejuje buvo surengta retrospektyvinė paroda, kai dailininkė lygiai po penkiasdešimt metų sugrįžo į gimtąjį kraštą. 2005 metais į Marijampolę buvo parvežta pirmoji jos darbų siunta, o tų pačių metų liepą ji buvo apdovanota Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiumi.

„Manau, kad bet kokia kūryba yra kalba, nes juk paveikslai kalba. Pažiūrėkite, kiek jausmų yra sudėta į spalvas”, – rašė J. Katiliūtė savo laiškuose. Ir išties, naujojoje parodoje jauti, kad kalba visi namo sugrįžę jos kūrinių, kalba ir jos teptukinė bei jau amžiams išdžiūvę teptukai joje, kalba ir žmonių, jos paveikslus pirmą ar ne pirmą kartą apžiūrinčių, širdys.... □

Užrašai iš Kauno ir Paryžiaus

Apie Arbit Blatą ir kitus keturis paryžiečius Kaune

STASYS GOŠTAUTAS

Retai būna tiek daug įdomių sutapimų. Pirmasis – kadaise Kaune buvo atidengtas Arbit Blato „Paminklas Holokaustui“, septynių reljefų paminklas IX Forte. O štai visai neseniai, irgi Kaune, atidaryta penkių Paryžiaus lietuvių dailininkų ir skulptorių paroda. Nuostabu, kad per tokį trumpą laiką, 2008 m. minint A. Blato 100-ąsias gimimo metines (g. 1908), pasirodė knygos, katalogai ir parodos, susietos su jo vardu. Gal atėjo laikas ne tik įtraukti litvakus (tarp kurių ne visi yra žydai) į bendrą Lietuvos kultūros istoriją, bet ir pripažinti, koki įnašą jie įnešė į tai, ką jie vis dar vadina Lietuvos Didžiąja Kunigaikštija?

Esu skolingas Antanui Andrijauskui už jo profesionaliai surinktą ir paskelbtą medžiagą apie litvakus – neseniai pasirodė stambios apimties knyga anglų ir lietuvių kalbomis: „*Litvakų dailė l'école de Paris*“ aplinkoje“ (Vilnius, 2008). Būtinai reiktų, kad ji būtų išversta ir į prancūzų kalbą. Šios knygos paskutiniojoje dalyje autorius visą skyrių atiduoda Arbit Blatui. Deja, neteko matyti Vilmos Gradinskaitės, turbūt Andrijausko studentės, esė apie Blatą ir Lipchitzą.

El Lissitsky, litvakas iš Vitebsko, 1923 m. Berlyne leidžiamo žydų žurnalo „Rimmon / Milgroim“ 3-ame numeryje rašė: „*Mes, apsėsti pieštukų ir teptukų poveikio, mes pradėjome kruopščiai analizuoti Gamtą ir pačius save. Kas mes esame? Kokia mūsų vieta tarp kitų tautų? Kas yra mūsų kultūra? Į ką turi būti panašūs mūsų menas? Visa tai pradėjo ryškėti keliuose nedideliuose Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos miesteliuose ir tęsėsi Paryžiuje*“ (cituota A. Andrijausko, p. 72).

Yra daugybė litvakų, kurie geranoriškai prisimena Lietuvą ir jaučiasi patogia, šalia kitų kalbų kalbėdami ir lietuviškai. Vienas iš jų buvo Arbit Blatas (1908–1999), tikrasis vardas ir pavardė – Neemya Arbitblatas, paskui iš pavardės jis pasidarė vardą ir pavardę. Lietuvoje turėtume įprasti vadinti jį taip, kaip jis save užsienyje vadino. Jis visuomet prisipažįsta gimęs Kaune, Lietuvoje. Anot Reginos Resnik, jo našlės, jis prastai dainuodavo „Carmen“ lietuviškai. Tai dailininkas, skulptorius ir litografijų ciklą, operos temų kūrėjas, vedęs Reginą Resnik, Metropolitan Operos mecosopraną, dažnai atlikdavusią Carmen vaidmenį. 1975–1984 m. Arbit Blatas dirbo operos kostiumų ir scenos dekoratoriumi. Tokia meno žanrų įvairovė ne visada liudija menininko kūrybiškumą ir požiūrių platumą, veikiau blaškymąsi ir ieškojimą, tačiau Arbit Blatui tai vargu ar tinka, nes jis visados buvo puikus tapytojas.

Iš Amerikos lietuvių jį geriausiai pažinojo Leonardas Andriekus, V. Vizgirda (jis dar Lietuvoje 1933 m. dalyvavo su Blatu personalinėje parodoje, Arbit Blato galerijoje) ir A. Galdikas. Man teko su juo susitikti meno kolekcininko tėvo Andriekaus dėka – jo turimus Blato paveikslus porą dešimtmečių teko saugoti mūsų namuose. Deja, vėliau neteko paveikslų nei matyti, nei džiaugtis Arbit Blato peizažais, nes poetas Leonardas juos pardavė ir man tarpininkaujant nusiuntė pinigus savo vargšui broliui pensininkui į Mažeikius. Toks Blato kūrinis likimas pas kitą Kennebunkporto lietuvį. Daug metų teko gyventi su jo Paryžiaus upėmis ir tiltais, apsuptais išraizgytų pastatų, ir niekada nekeisčiau jų į jo portretus ar skulptūras. Pasiųdau jo natūralaus impresionistinio – ekspresionistinio dąsrumo, tikrojo „*joie de vivre*“, kuris atsiveria jo peizažuose ir natūrmortuose. Savo paletės turtingumu jis mums daugiau primena XIX a. džiaugsmą, nei XX a. tragizmą. Be abejonės, Blatas mokėjo pagauti Paryžiaus ir Venecijos miesto peizažo nuotaiką.

Be fantastinių peizažų, Blatas paliko daug portretų, Paryžiuje yra beveik visa „École de Paris“, rodos, 49 portretai ir vienas paveikslas su 14

Arbit Blato paveikslas su keturiolika dailininkų

Arbit Blatas. Regina Resnik, atliekanti Carmen vaidmenį

dailininkų (ne visus galiu atpažinti: Picasso, Soutine...) su pačiu Blatu šalia, kaip Velázquez. Dar prieš išvažiuodamas iš Lietuvos ir vėliau, laikinai grįžęs, jis nutapė ne vieną lietuvių dailininką ir operos solistą: Kiprą Petrauską, A. Sodeiką, J. A. Herbačiauską, Binkius, A. Oleką-Žilinską ir t. t.

Kur lietuvių portretai ir kiek jų tikrai buvo, nežinau. New Yorke jis nupiešė puikius Joano Sutherlando, Isaaco Sterno, Mstislavo Rostropovichiaus, Arturo Toscanini, Igorio Stravinskio portretus. Deja, daug portretų buvo pavogta iš seifo 1995 m. ir, kiek žinau, niekada neatgauta. Kokia tų vaizdinių portretų meninė vertė – kitas klausimas, bet istoriškai jie yra svarbūs Paryžiui, New Yorkui ir Kaunui.

Turint omeny skulptūrą, daug dailininkų vienu ar kitu metu nueidavo į skulptūros sritį ir dažnai pasimesdavo. Negalima lyginti Blato skulptūrų su jo tapyba, jos tarsi neturėjo savo stiliaus, gal dėl to, kad buvo iškaltos su nepaprastu tragizmu. Blatas gerai išpildydavo objektą, bet buvo daugiau pasekėjas (galbūt Lipchitzo), negu tikras kūrėjas. Jo žymiausias darbas yra „Paminklas Holokaustui“, 7 bronzos barjefai, pakartoti keturis kartus. Pirmasis (1980) buvo skirtas Venecijos geto prisiminimui; antrasis (1981) – „Nežinioms žydų kankiniams“ Paryžiuje; trečiasis – New Yorko Hammerskjold Plaza prie United Nations (1982), paskui perkeltas Hebrew Union College; ir paskutinį kartą, 2003 m., Blato našlė atidavė jį Kauno IX Forto muziejui. Gal reiktų paminėti, kad Blato motina mirė Studthofo (Bergen-Belsen) koncentracijos stovykloje, o tėvas išliko gyvas Dachau. Po karo trumpam laikui jis persikėlė su sūnumi į New Yorką. Bet Blatas nekaltina lietuvių. Nors žydų kaltinimai – teisingi ar perdėti – lietuviams nesiliauja, Blatas vengė polemikos ir visada išliko draugiškas lietuviams.

Blatas sukūrė dviejų žymių litvakų dideles bronzines skulptūras – Chaimo Soutine (1967), Jacques Lipchitzo (1978), pirmoji labai patiko André Malreaux. Lipchitzas atsilygino, padarydamas Blato biustą.

Kaune ir Paryžiuje jo draugai buvo Adomas Smetona (Alkoje, Putname, Ct yra jo didžiulis paveikslas iš N.Y. pasaulinės parodos 1939 m.), A. Gudaitis, A. Samuolis, J. Mikėnas, L. Truikys. Yra visa karta jaunų dailininkų, neskaitant „École de Paris“, tarp kurių buvo daug litvakų iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos: Chaim Soutine, Jacques Lipchitz, Marc Chagall, Ossip Zadkine, Max Band ir t. t. Sakoma, kad vienu metu Paryžiuje prieš karą buvo 151 žydų kilmės dailininkas, tarp jų daug litvakų.

Tęsinys kitame numeryje

PENKIOLIKA ARKLIŲ UŽ ROMANĄ

BARBORA PELEDA

Šiais metais gegužės 21 dieną Rokiškio rajone, Trumpiškėse, įteikta ketvirtoji rašytojo Liudo Dovydeno premija. Ji skirta Prancūzijoje gyvenančiam anykštėnui Valdui Papieviui už romaną „Eiti“, kuris šiais metais dar išrinktas į geriausių metų knygų penketuką, apdovanotas Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto prizų kaip kūrybiškiausia metų knyga ir apskritai susilaukė gerų skaitytojų atsiliepimų ir palankių kritikų vertinimų („Draugo“ „Kultūros“ priedas irgi yra pristatęs šį romaną ir autorių).

Priminsiu ankstesnius Liudo Dovydeno premijos laureatus. Tai – Romualdas Granauskas (už romaną „Rūkas virš slėnių“), Leonardas Gutasas (už romaną „Daiktai“) ir Vytautas Martinkus (už romaną „Žemaičio garlėkys“). Valdas Papievis, ketvirtasis laureatas, nepadaręs gėdos šiai tvirtai vyriškai kompanijai. Ieškant sąsajų tarp šių romanų, galima teigti, kad svarbiausias bruožas, vertinant kūrinius, visgi yra rašytojo gebėjimas profesionaliai, estetiškai ir jaudinančiai perteikti tai, kas aktualu ir svarbu ne tik šiandien ir dabar, bet, ko gero, ir visais laikais. Kalbos jautimas, teksto estetika – taip pat labai svarbūs dalykai. Į tai visados dėmesį atkreipia ir vertinimo komisija, nagrinėjanti konkursui pateiktus kūrinius (šįkart ją sudarė fotografas Antanas Sutkus, rašytojas Vytautas Martinkus, literatūrologas Virginijus Gasiūnas, kritikas Algis Kalėda ir rašytoja Renata Šerelytė). Ne tik dėl to, kad Liudo Dovydeno premija – išskirtinė savo dydžiu. Ji liudija mecenato, L. Dovydeno sūnaus Jono Dovydeno pagarbą savo tėvo atminimui (Lietuvos rašytojų sąjungos leidkloje jis išleido bene visus L. Dovydeno raštus) ir įkūnija tikros mecenatystės dvasią. Taigi ir komisija visuomet jaučiasi atsakinga, kad ši garbinga premija tektų jos vertam romanui. Toks šį kartą buvo V. Papievio kūrinys „Eiti“.

Apdovanojimas Valdui Papieviui įteiktas ne tradicinėje aplinkoje – 5-osiose tarptautinėse pirmosios vagos arimo arkliais varžybose. Aplink būriavosi žemdirbiai ir žiūrovai, vertintojai ir stebėtojai, vyko jojimo žirgais varžybos, pokalbiai, aptarimai, neformalus bendravimas. Naujasis Rašytojų sąjungos pirmininkas poetas Antanas A. Jonynas pašmaikštavo, kad geras arklys dabar kainuoja du tūkstančius litų, prastesnis – vieną, taigi nesunku suskaičiuoti, kiek arklių šiandien dovanojama Valdui Papieviui.

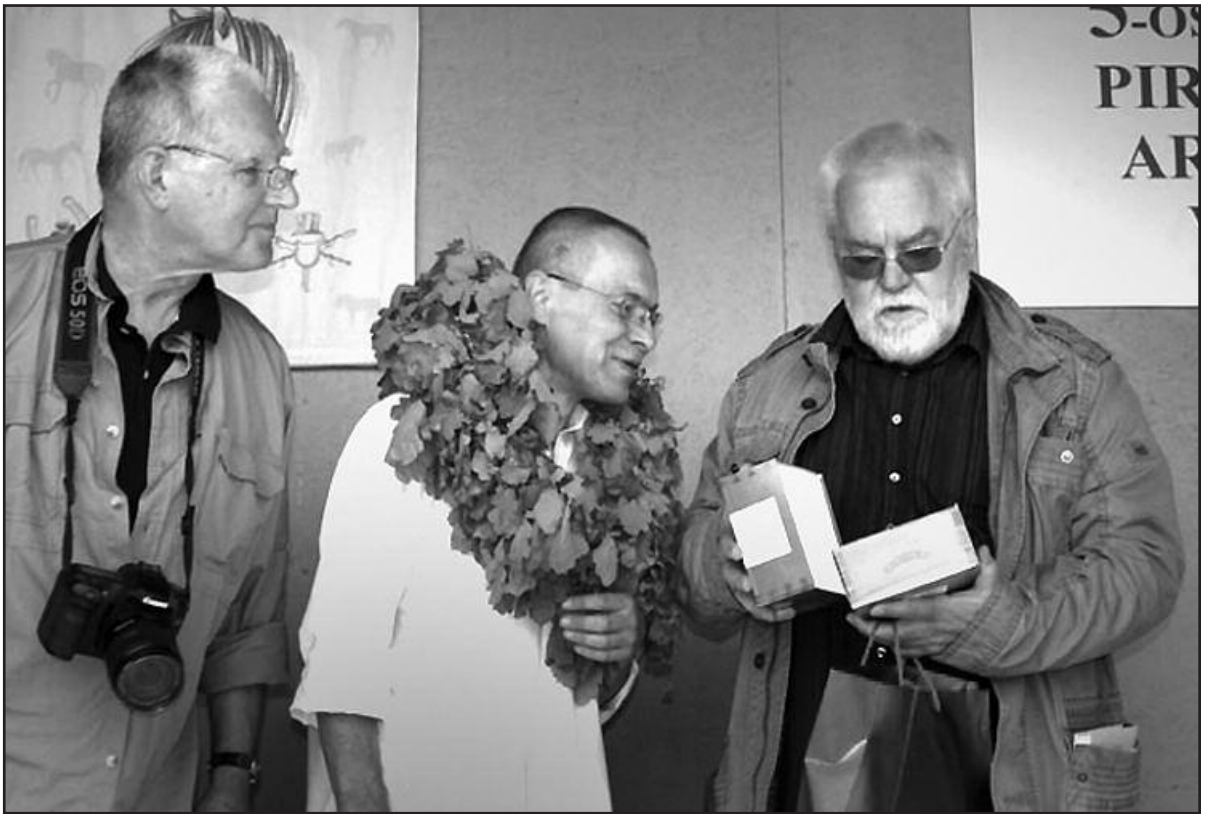
Renginyje dalyvavęs vertinimo komisijos narys, žymus Lietuvos fotografas Antanas Sutkus teigė, kad Valdo Papievio romanas taip jį įtraukęs, kad nesinorėjo nieko, tik skaityti, dėl to kilo šiokių tokių problemų šeimoje. Iš tiesų, toks prisipažinimas – jau savaime romano įvertinimas. Ir, be abejo – geriausia reklama. Žmonės, galima sakyti, atpranta skaityti taip, kad į skaitymą įninkama kaip į narkotiką ir pamirštama ne tik šeima, bet ir pats save pamiršti...

Šventėje žodį tarė ir trečiasis L. Dovydeno premijos laureatas Vytautas Martinkus, pasakęs, jog tokią knygą kaip V. Papievio romanas „Eiti“ malonu turėti savo bibliotekoje, o taip pat – padovanoti. Ji puikiai apipavidalinta – romaną puošia dailininko Prano Gailiaus piešiniai, savo minimalistine taupia raiška tarsi atkartojantys romano ritmiką, teksto estetiką.

Premijos mecenatas, garsus fotografas Jonas Dovydenas džiaugėsi, kad Liudo Dovydeno premija, kuri labai brangi, teikiama jo tėvo tėviškėje, kad čia susirinko daug jo kraštiečių.

Literatūrologė Donata Mitaitė supažindino klausytojus su romano veiksmu, kuriame plevėna neįmintų paslapčių, išsiskyrimo ir liūdesio, „Europos saulėlydžio“ nuotaikos, o jo siužetą geriausiai apibūdina ši mintis: „Tai, kad gyvename laimingus laikus, suprantame tik tada, kai jie baigiasi. Tai, kad šiandien buvome laimingi, suprasime tik vėliau. Vaikai labai nori užaugti, nes nesupranta, kad jų gražiausios dienos yra dabar.“

O pats laureatas šią premiją sakėsi įsiminsiąs

Iš kairės: premijos mecenatas Jonas Dovydenas, laureatas Valdas Papievis ir vertinimo komisijos narys, fotomenininkas Antanas Sutkus

ne tik dėl išpūdingo jos dydžio, bet ir dėl aplinkos, kurioje ji buvo įteikta. Sakėsi vis skaičiuojas, kiek gi jam išeitų arklių... (Galime jam padėti: penkiolika po tūkstantį ir septyni su puse – po du tūkstančius). Šventėje dalyvavo ir laureato mama Stasė Papievienė, labai džiaugėsi, kad sūnaus kūryba taip svariai įvertinta, pastebėta, pripažinta.

Pabaigai – Valdo Papievio atsakymas į „Nemuno“ žurnalisto Andriaus Jakučiūno klausimą „Kaip jus veikia vertinimai gimtinėje?“

„Gal ir galėtum pasakyti, kad čia yra dienos pusrslai, pasak Boriso Viano knygos pavadinimo, tačiau taip nėra. Mane įvertinimas labai džiugina, aš jo nesitikėjau, tai mane nuteikia pakiliai. Bet ir

jaudinuosi. Kartelė pakelta taip aukštai, kad net bijau prisiliesti prie popieriaus lapo. Įvertinimas reiškia, kad į tave dedama vilčių, o aš bijau, kad nieko geresnio galiu ir neparašyti“ („Nemunas“, 2011 m. gegužės 26 d.).

Kažin ar Valdui Papieviui reikėtų šito bijoti. Juk rašymas – kaip irėjimas, kaip judesio ar dainos, ar žodžio ritmas, nenusakomas bangavimas, plaukimas – toks archajiškas ir pirmapradis, kad vargu nuo mūsų baimių priklausytų... Be to, eiti – galbūt tai tik judėjimo pradžia. Gal vėliau atsiras ir kitoks judėjimo ritmas?... Pavyzdžiui, bėgti... juk ne veltui premijos dydis įvertintas tieka arklių... □

Vis dėlto kaip didžiausią praėjusių metų prozos atradimą ir kontrastą eseistikai išskirčiau Valdo Papievio naująjį romaną „Eiti“. Jame nėra didesnių visuomeninių ar kultūrinių aktualijų, kurias eseistika padarė mums įprastais teksto komponentais, nėra intriguojančio pasakojimo, į kurį bando įsikibti šiuolaikinis lietuvių romanas, nėra jokio privataus flirto ar egzotikos, kuriems tarnauja pramoginė literatūra. Žodžiu, nėra nieko, kas garantuotų jai rinkodarinį pasisekimą. Tai iš šiuolaikinio konteksto visiškai išskrantanti prozos knyga, priartėjanti prie geriausių, bet populiarumo neturinčių poezijos knygų ir būtent tuo, it koks egzotinis augalas, įdomi ir reikalinga atidesnio žvilgsnio.

Romano pasakojimas išoriškai neįspūdingas ir pabrėžtinai minimalistinis, nors ir rutuliojamas už Lietuvos ribų. Paryžiuje gyvenantį pasakotoją Lietuvos laikraštis komandiruoja aprašyti Provanso miškų gaisrų – toks jo išvykos tikslas rodo lyg ir globalizacijos mastus, lyg ir viso to nereikalingumą ir juokingumą. Atvykęs jis susipažįsta su savo nuomojamo kambario šeimininke, jos kaimyne ir keliomis atsitiktinėmis personomis. Bet taip tik atrodo iš pirmo žvilgsnio. Išties visi ir viskas romano pasakojime yra tobulai suvienyta svarbiausios egzistencinės vienvės temos. Egzistencinės todėl, kad jos negalima susieti vien tik su pasakotojo, Prancūzijos imigranto, būseną („Jie kas jį iš tolo regėtų, pamanytų, jog tas žmogus labai vienišas. Tačiau niekas jo neregė, o pats jis vienvės neįjunta. Jis jau pamiršęs, ką reiškia su žmonėmis būti“, p. 69), nes jį ne mažiau būdinga ir iš Provanso kojos neiškėlusioms dviem kaimynėms, anksčiau buvusioms draugėms, bet jau seniai nebendruojančioms („Bet kaip jos gali būti artimos jam, jeigu jos tokios tolimos viena kitai? Nelyg susisiekiantys indai, kuriuose tas pats liūdesys. Bet stikliniai vamzdeliai lygiagretūs iki begalybės“, p. 23). Knygos pavadinimas „Eiti“ ne tik nurodo pasakotojo didžiausią pomėgį, ne tik tampa svarbiausiu pasakojimo motyvu, lydimu nuolatinio Wong Kar-wai filmo muzikos prisiminimo, bet ir veda prie svarbiausios jo idėjos:

Eiti – tai mano namai. Jie tikresni už namus, turinčius pamatus, stogą, sienas. Namai, turintys pamatus, stogą ir sienas, yra tariami. Tereikia sustot, įsikurti ir prarasi namus (...). Jie – tik laikinas prieglobstis, tikrieji tavo namai – eiti. Eiti ir eiti. Eiti be galo. Į šiuos tavo namus niekas nepasikėsins, jų niekas sugriauti, nė sudeginti negali. Ir tu juose nepasiekiamas. Tu juose kaip ant akiračio linijos tupintis paukštis – nutolstantis tiek, kiek taikiklis prie jo priartėja (p. 57).

Apibendrinant, be didesnių išvedžiojimų, būtų galima pasakyti, kad tai romanas apie vienvę, kaip nuolatinę egzistencinę žmogaus būseną, parašytas meistriškai, individualų poetizuotos prozos stilių praturtinant naujojo romano ir rytietiškos estetikos prasmės neapibrėžtumu. Atskiro dėmesio nusipelnė jo kalba, muzikali ir metaforiškai kerinti, kai neįprastai taupiai pasakoma labai daug, pereinant apskritai prie bet kokių aiškesnių prasmų ir gyvenimo tiesų kvestionavimo:

Tai, kas aš esu, kas many dedas, man yra tolimiau nei kraštai, kurių aš niekada nemačiau, niekada neišvysiu. Pats sau – tolimesnis negu mėnulis per pilnatį, kai šis taip priartėja, jog visi krateriai, plynės matosi, lyg būtų pietuku apibūžti ir gelsvai angliuku rausvame fone papildinti (p. 16).

Ar nebus taip, kad tik sapnuose šio pasaulio paslaptis suprasti gali? Jeigu paslaptis suprasti iš viso įmanoma. O galbūt paslaptys tam ir yra, kad jų niekada nesuprastum? Jei paslaptį supranti, galbūt ji nė paslaptis nebuvo? (p. 152).

Ištrauka iš Aušros Jurgutienės recenzijos „Ar dar galima knygą pavadinti stebuklingu statiniu?“, „Šiaurės Atėnai“, 2011 03 04

Visa atnaujinti kalnuose

PERPETUA DUMŠIENĖ

Pabaiga. Pradžia 2011 m. gegužės 28 d. „Kultūroje“

Nuo 1895 metų studijuojantys lietuviai studentai turėjo savo slapyvardžius, nes mokėsi be caro leidimo. Fribūre gynė doktoratus, mokėsi ir studentai iš JAV.

Svarbus Fribūro universitetas ir žymaus mokslininko, „Draugo“ redaktoriaus Kazio Pakšto gyvenime. 1919–1923 m. Fribūro universitete jis studijavo gamtos mokslus, apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos klimatas“. 1923 m., vėl grįžęs į JAV, buvo „Darbininko“ (Bostonas) redaktorius, 1924–1925 m. „Draugo“ (Čikaga) redaktorius.

Šveicarijoje išsilavinimą gavo ir pirmoji Lietuvos baigusių aukštąjį mokslą sąjungos (toliau – BAMMS) pirmininkė Vanda Tumėnienė-Mingėlaitė. Profesorė Vanda Tumėnienė-Mingėlaitė – gydytoja pediatrė. Baigusi mokslus Šveicarijoje, profesoriavo universitete Lietuvoje, dirbo klinikinį darbą. Savo lėšomis pastatė vaikų sanatoriją Panemunėje. Turėjo savo tyrimų laboratoriją, vykdė tyrimus, tobulino vaikų gydymo metodus, įsteigė Motinos ir vaiko muziejų, kur buvo skaitomos paskaitos, mokoma auginti ir auklėti vaikus. Energinga, savarankiška, pati vairavo automobilį, o tai tuo laikotarpiu buvo didelė išimtis. Aktyvi visuomenininkė. Įvairių draugijų – *Lietuvos vaiko, Lietuvos vaikų gydytojų, Kovai su TBC, Kovai su alkoholizmu, Pieno lašo* – narė. Pirmoji BAMMS pirmininkė, Lietuvos moterų tarybos veikėja. O juk dabartinė LUMA (Lietuvos universitetų moterų asociacija) yra BAMMS veiklos tęsėja. (*Pagal knygą „Istorija ir dabartis. Lietuvos universitetų moterų asociacija, – Kaunas, 1999*).

Grįžę į Lietuvą Šveicarijoje mokslus baigę inteligentai dirbo ne vien sostinėje, tuo nesunku įsitikinti, pasižvalgius ir po Lietuvos provincijos mokyklų kasdienybę. Štai knygoje „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“ rašoma, kad Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijoje tuo metu, kai joje mokėsi poetė Salomėja Nėris (S. Nėris gimnaziją baigė 1924 metais), kuri laiką vokiečių ir prancūzų kalbų mokė Marija Rakutytė, baigusi pedagogikos mokslus Šveicarijoje, klausiusi, kaip ir Šatrijos Ragana, Foersterio paskaitų. Toje pat gimnazijoje istorijos mokytoja trumpai dirbo Marija Andziulytė-Ruginienė, ką tik gavusi daktarės laipsnį Šveicarijoje, ji studijavo kartu V. M. Putinu.

Žinodami tokius reikšmingus kultūros faktus, į konferenciją visi jau vykome turėdami tvirtą įsitikinimą, kad mes, lietuviai, esame ne uždaros kultūros atstovai, o pasaulio kultūros dalis.

Ciuriche, konferencijoje „Laiko ženklai kultūros istorijoje“ šią savo kultūrą ir stengėmės pristatyti. Svečių iš Lietuvos pranešimus rengė Dalia Poškienė, Liudvika Naginevičienė, Laimonas Inis, Henrikas Kebeikis, Perpetua Dumšienė. Šveicarijos lietuviai parengė pranešimus *Lietuviškos knygos reikšmė išeivijoje. Ciuricho lietuviškos knygos*

Keliautojų grupė iš Lietuvos.

Dalios Poškienės nuotr.

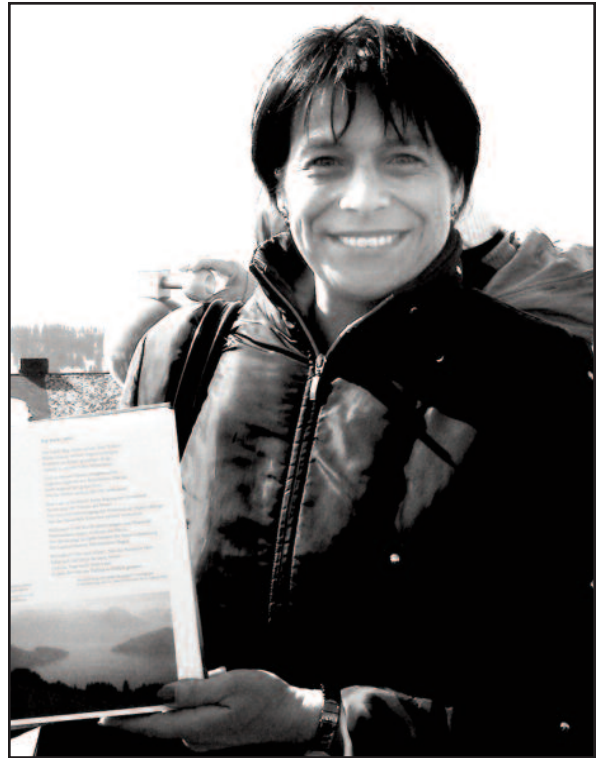
klubui – 10 metų. Pranešėja – Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Jūratė Caspersen. ŠLB knygą „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“ pristatė Virginija Siderkevičiūtė ir Diana Brunner. Konferencijos metu buvo rasta laiko ir specialiai sesijai, skirtai Sofijai Čiurlionienei-Kymantaitėi. Reikia pasakyti, kad Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės traktuotė Šveicarijoje skiriasi nuo Lietuvoje įprastos. Lietuvoje ji – tik genialaus dailininko mūza ir mylimoji. O Šveicarijoje pirmiausia pabrėžiamas jos išsilavinimas, žurnalistės, rašytojos, dėsytosios veikla, aktyvus dalyvavimas moterų organizacijose, darbas Jungtinėse Tautose Lietuvos delegacijos sudėtyje.

Šveicarijos lietuviškos knygos klubui iš Lietuvos atvežėme dovanų daug naujų knygų.

Pagerbti konferencijos ir jos dalyvių atvyko ir Lietuvos Respublikos ambasados Šveicarijos konfederacijoje laikinoji reikalų patikėtinė Virginija Umbrasienė.

LIETUVIŲ RAŠYTOJŲ TAKAIS

Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje mus lydėjo šiuolaikiškos, išsilavinusios lietuvaitsės. Visą laiką jautėme ypatingą Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkės Jūratės Caspersen globą. Žinodami, kokia ji yra užimta, kiek daug laiko skiria lietuviškai veiklai Šveicarijoje, jautėme jai didžiulį dėkingumą. Jūratė Caspersen – ne tik Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė, ją

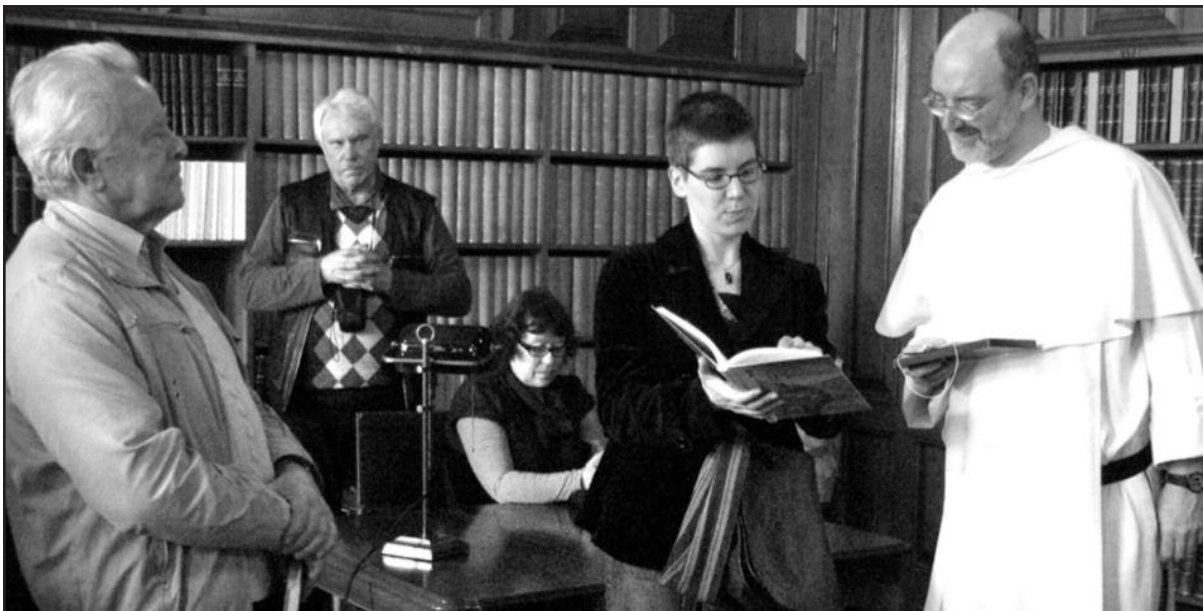

Jūratė Caspersen.

P. Dumšienės nuotrauka

domina literatūra, istorija, tapatybės, kultūros ir lituanistinio švietimo klausimai. PLB XIII valdyboje atsakinga už švietimą, dalyvauja Užsienio lietuvių koordinacinės komisijos veikloje.

Labai vertinome ir kruopščią Jūratės globą, kad mūsų kelionės būtų patogios, malonios ir gero-kai pigesnės. Vienos kelionės metu netgi visas kalnų traukinio vagonas buvo pažymėtas labai gražia specialia lentele, kurioje rašoma, kad šį vagoną yra rezervavusi Jūratė Caspersen. Tad jos dėka mūsų grupė galėjo laisvai visame vagonė šurmuliuoti, dalintis išpūdziais, juokauti. Rūpestingą pirmininkės globą jautėme ir vėliau. Ji užsakė mums bilietus į laivą plaukti stulbinančio kalnynų grožio įrėmintu ežeru, daugeliui žinomą tik iš mokyklinių metų, kai turėjome atmintinai išmokti Maironio eilėraščių „Ant ežero Keturių Kantonų“. Su mumis keliavo į Pilato kalną, išrūpino ir specialų leidimą į St. Charles Hal vilą, suteikdavusią Maironiui kūrybos ir poilsio prieglobstį. Savo kelionės nuotraukų puošmena manyčiau esant vieną nuotrauką, kuriai specialiai paprašiau Jūratę papozuoti. Tai Jūratė Pilato kalne su atversta knyga „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“ tarp atvykusių lietuvių.

Apie Fribūro universitetą pasakoja prof. M. Sherwin, šalia – dr. Mantė Lenkaitytė.

D. Poškienės nuotr.

Nukelta į 8 psl.

Antanui Dambrauskui –100

Atkelta iš 2 psl.

kas ir išdavė jai „švarų pasą“, su kuriuo Lietuvoje Bogušaitė turėjo daug bėdos – niekas nenorėjo jos registruoti.

O iš tikrųjų Lietuvoje vargai prasidėjo abiem. Invalidė, be sveikatos kotrynietė Aleksandra vienuolynui buvo nereikalinga ir išsiųsta pas gimines, kurie jos irgi kratėsi. Gyvenk, kaip išmanai. Dambrauskui sekėsi šiek tiek geriau. Prisiregistruoti Vilniuje jam padėjo... vidaus reikalų ministro pavaduotojas A. Raguotis, buities prasme globojo bičiulių Neniškių šeima. Išgirdęs, kad Druskininkuose, vaikų sanatorijoje „Saulutė“, yra auklėtojo vieta, rekomenduotas garsaus pediatro Petro Baublio, pateko sanatorijos vyriausiojo gydytojo Vinco Tekoriaus globon. „Tekorius priėmė mane kaip brolių. Geras, tiesus ir drąsus žmogus Tekorius,“ – sakė A. Dambrauskas.

Beje, į Druskininkus 1956–1960 metų laikotarpiu suvažiavo daug iš Sibiro grįžusių tremtinių. Čia jie gaudavo darbo sanatorijose, kurių daugėjo plečiantis sąjunginiam kurortui, į kurį suvažiuodavo daug rusų ir žydų – nuo Leningrado iki Vladivostoko.

Po kurio laiko į Druskininkus Dambrauskas pasikvietė iš vienuolyno išvarytą, be vietos likusią Aleksandrą. „Abu buvom likimo ir vargo broliai, vienas kitą be žodžių supratom ir atjautėm“. Aleksandra Kauno vyskupijoje pasiprašė atleidžiamą nuo vienuolystės įžadų. Juodu susituokė mažoje Gerdašių bažnytelėje. Prasidėjo bendras gyvenimas, trukęs apie 30 metų. Aleksandra mirė 1988 metais. „Žinau, kad nebegriš, bet vis tiek laukiu, –

Memorialinis A. Dambrausko kambarys.

A. Žemaitytės nuotr.

guodėsi žurnalistei Violetai Griškonienei Dambrauskas. – Buvo ji labai dora, Viešpats ją laimino, per ją ir mūsų namus, ir mes, niekinami ir gniuždomi, visko turėjom...”

Druskininkuose Antanas Dambrauskas pažadino savo literatūrinį pašaukimą. Auklėtojo ir vokiečių kalbos mokytojo darbas „Saulutėje“, kur mokėsi daugiausia nesveiki vaikai, „snargliukų šluostymo“ darbas, anot Dambrausko, jį slėgė ir

vargino. Tad jis gal net pats sau netikėtai ėmėsi vertimo iš senųjų kalbų, to darbo, kurį buvo pradėjęs 1945 metais, kai pradėjo versti Vergilijaus „Georgikas“. Sugrįžęs iš Sibiro po dvylikos metų, Kaune surado lotyniškąjį leidyklos duotą originalą. Po dienos darbų „Saulutėje“ vakarais „Georgikas“ ėmė versti iš naujo. Tai buvo pirmasis užsika binimas. Susipažino su tuometinės Grožinės literatūros leidyklos Verstinės literatūros redakcijos vedėja Eugenija Stravinskiene. „Daug gero man padarė ši moteris, padėjo kopti iš duobės, atsistoti ant kojų ir išsitiesti. Ji ir ‘Vagos’ leidyklos direktorius Jonas Čekys.”

Tai buvo 1958 metai. Leidykla jam pasiūlė paredaguoti Jeronimo Ralio „Iliados“ vertimą, kurį jau mėgino redaguoti keli autoriai. „Nuo vienuoliktosios giesmės senuoju metru dariau viską iš naujo, į senąją vertimą mažne nė nepažvelgdamas: toks jis buvo netikslus ir gremėzdiškas.” Naujoji „Iliada“ išėjo 1961 metais. Leidykla pasiūlė sutvarkyti ir J. Ralio verstą „Odisėją“. Sutvarkė taip, kad mažai kas liko iš senojo vertimo. Įgijo leidyklos pasitikėjimą, ir ji pasiūlė imtis Vergilijaus „Eneidos“. Bijota vertėjo teistumo, ir ne be pagrindo. Pasipylė skundai prieš A. Dambrauską. Bet leidyklos vadovai buvo protingesni už KGB „klapčiukus-skundikus“. Dambrauskas išvertė ne tik „Eneidą“, bet ir „Bukolikas“ bei „Georgikas“. Visa tai buvo išleista „Pasaulinės literatūros bibliotekos“ serijoje. Ovidijaus „Metamorfozės“, Sofoklio tragedijų triada „Edipas karalius“, „Edipas Kolone“ ir „Antigonė“, Aristofano, Plauto kūriniai įtvirtino mūsų literatūroje Antaną Dambrauską kaip vertėjų gildijos vertą atstovą. Kai A. Dambrauskas ėmėsi ir Senojo Testamento vertimo iš hebrajų kalbos, kun. Vaclovas Aliulis pavadino jį vertėjų kuni gaikščiu.

Pabaiga kitame numeryje

Visa atnaujinti kalnuose

Atkelta iš 7 psl.

Drįsčiau sakyti, kad keliaudami po Šveicariją tik kaip turistai, be Šveicarijos lietuvių globos ir jų parengtos kultūrinės programos, be jų šildančio žodžio ir rūpesčio, ir be jų keptų pyragų... būtume jautęsi daug vienišesni toje nuostabiai gražioje šalyje.

Ciuriche mus globojo ir gido pareigas nuostabiai atliko Gražina Staniūtė-Hagopian. Ji mus pavedžiojo romantiškomis senamiesčio gatvelėmis, kur buvo gyventa ir kurta žmonių, vėliau tapusių lietuvių literatūros klasikais. Susikaupe pastovėjome prie namų, kuriuose gyveno Jonas Biliūnas ir Šatrijos Ragana, pamatėme universitetą, kuriame studijavo daug Lietuvos inteligentų. Smagu mums buvo, kad Gražina paskyrė mums nemažą laiko ir kartu nuvyko pasigėrėti Ciuricho panorama nuo Uetlibergo kalno. Žinodami, kad Gražina yra banko darbuotoja, mes tiesiog užtvindėme ją ir įvairiausiais klausimais apie šveicarų gyvenimo kasdienybę, politiką, pinigus. Ji su didžiausia kantrybe mums viską aiškino, diskutavo, išklausydavo ir mūsų nuomones.

Kelionės į Fribūrą ypač laukė mūsų grupės humanitarai. Lietuvai reikšmingame Fribūro universitete mokėsi tokie humanistai kaip Vincas Mykolaitis-Putinas, Šatrijos Ragana. Fribūre mūsų globėja maloniai sutiko būti Mantė Lenkaitytė. Mantė į Fribūrą atvedė mokslo žinių troškimas. Ji yra Fribūro universiteto teologijos-filosofijos doktorantė. Lietuvoje yra baigusi klasikinės filologijos mokslus, 2006 metais Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedroje apgynė daktaro disertaciją „Vienuolio idealas Eucherijaus Lioniečio ‘Pašlovinime dykumai’ ir lotyniškoje vienuolienėje literatūroje iki penktojo amžiaus pradžios”. Būtent Mantė pasirūpino, kad po universiteto valdas mus lydėtų Teologijos fakulteto Moralinės teologijos ir etikos katedros profesorius asistentas Michael Sherwin, universitetą globojančių dominikonų ordino subprioras; iš prancūzų kalbos vertė jo pasakojimą, atsakymus į mūsų klausimus. Atsidūrėme humanitarams tikrai palaimintose erdvėse, menančiose dar Vinco Mykolaičio-Putino

studijų laikus. Fribūro universitetas yra katalikiškas, jame kalbama prancūzų ir vokiečių kalbomis, mokosi apie 10 000 studentų, dominikonų vienuolija yra universiteto globėja.

Fribūre labai sunkiai tramdžiau savo emocijas, kai buvo kalbama apie Putiną. O jeigu būčiau galėjusi tada žinoti plačiau apie Putino studijas Fribūre, kai Vilniaus universitete rašiau diplominių darbą „Gyvenimas ir mirtis Vinco Mykolaičio-Putino poezijoje“!

Jeigu sugrįžtume prie rašinio apie Putiną knygoje „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“, tai nustebtume, kokia kinematografiška buvo Vinco Mykolaičio-Putino kelionė į Fribūrą 1917–1918 metais. Taip, tikrai, ji užtruko ilgai. Jau pati kelionės pradžia buvo įtempta, juk studentų grupė išvyko iš Peterburgo, vos spėjo paskutiniu traukiniu išvykti iš Rusijos prieš prasidedant Spalio revoliucijai. Vėliau karo metu teko kirsti kelių valstybių sienas. Suomijos ir Švedijos sienas pervažiuoti pavyko, bet Vokietija neišleido žmonių, atvykusių iš valstybių – karo priešininkių. Keturis mėnesius teko laukti, kol lietuvių diplomatai bandė Berlyne jiems išrūpinti leidimus. Švedijoje Putinas su draugais atšventė ir pirmąją Lietuvos Nepriklausomybės šventę 1918-ųjų vasarį. Po to teko kankintis prie Vokietijos-Šveicarijos sienos. Šveicarija nenorėjo išleisti, nes jaunuoliai neturėjo reikiamo pragyvenimui kapitalo. Visgi leista kreiptis į Fribūro lietuvių studentus, o jie (Putino bičiulis Ignas Česaitis, Stasys Šalkauskis, Izidorius Tamošaitis, Adomas Vilimas) pasirūpino, kad Fribūro universiteto rektorius profesorius Manseris laiduotų už lietuvių studentus... Juk tai nuostabus siužetas ir knygai, ir filmui.

Bet grįžkime atgal į XXI amžių. Dabar mums malonu klausytis, kaip prof. M. Sherwin sako: „Man didelis džiaugsmas, kad dabar tos pavergtos tautos yra laisvos“. Lietuvą jis gerbia kaip Česlovo Miloszo gimtinę. Su Miloszu gyvenimo keliai jį suvedė Krokuvoje.

Mums irgi smagu, kad laisva Lietuva gali didžiuotis tokiomis išsilavinusiomis moterimis kaip Mantė, kad senoji inteligentijos lavinimosi Fribūre tradicija ir vėl atgaivinta.

IŠ DANGAUS NUSILEIDUS Į ŽEMĘ

Keliaujame toliau... Liucerną su meile aprašė ir Šatrijos Ragana, ir Salomėja Nėris, karštai pamilome tą miestą ir mes. Bernas – jame įsikūrusi Lietuvos ambasada. 1917 metais lapkričio 2–10 d. Berne vyko antroji Berno konferencija, kurioje buvo sprendžiama Lietuvos Nepriklausomybės ateitis, toje konferencijoje dalyvavo ir Maironis. Monnetier prie Ženevos ežero, kuriame jau žydėjo magnolijos, sudarydamos dar didesnę kontrastą Šilijono pilies akmeninei kilniai didybei ir garsiajai Šilijono kalinio istorijai, – jis mena Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės apsilankymus. Balį Sruoga, jo meilę kalnams, jo gyvenimo tragišką grožį galima pajusti tik Jungfrau kalnyne. Mes pėsti nekeliaavome kalnų takais, kaip Balio Sruogos grupė 1930 metais ar Šveicarijos lietuviai, rašytojo garbei surengę žygį į kalnus 2008 metų rudenį, laimingi jautėmės ir slidininkų keltuvų pakylėti. Kelionės bičiulis sušuko: „Mes jau dangų, mus paima į dangų“. Ir mes tada dar lengvabūdiškai negalvojom – kaip sunku bus vėliau, kai visgi reikės nusileisti į žemę.

O žemėje ir vėl daug rūpesčių, daug nepadarytų darbų, kuriuos šiek tiek apleidome, besigėrėdami krukų ir raktažolių pievelėmis, besvajodami apie legendinius edelveisus. Beje, su tais edelveisais nutiko ir viena linksma kelionės istorija. Ji prasidėjo nuo to, kad mūsų kelionės pirmoji dama Dalia nusipirko edelveiso sėklų, visos moteriškos irgi puolė jų ieškoti. Kažkuriame mieste mes tais rypavimais, kad edelveiso sėklų niekur nerandame, gerokai įgrisome vyriškajai kelionės bendruomenei. Vienas jų, Etninės kultūros globos Tarybos Regionų komisijos narys V. Č., kaip jam „pagal stoną“ ir dera, mus subarė, kad reikia ne į tuos edelveisus dairytis, bet savo kultūros gėles puoselėt, berods, kad į rūtas dairytis patarė...

Tad taip ir padarėme. Kai grįžome į Lietuvą, tai neilgai trukus pasitaikė proga su kelionės draugais susitikti iškilmingame *Lietuvai pagražinti draugijos* 90-mečio minėjime. Renginio baigiamojoje dalyje buvo numatytas naujų narių priėmimas. Ir ką Jūs manote – draugijos pirmininko Juozo Dingelio (kelionės į Šveicariją dalyvio) pilietiškai pakalbinti, visu būriu įstojome į *Lietuvai pagražinti draugiją*.

Manau, ne tik įstojome, bet ir dirbsime. □